

Klió 2007/1.

16. évfolyam

Az amerikai forradalom exportja

Az amerikai és a francia forradalom kapcsolatának vizsgálata már a kortársak érdeklődését is felkeltette. Közismert, hogy a felvilágosodás eszméi által befolyásolt művelt francia közönség mekkora figyelemmel fordult az „amerikai kísérlet” felé, ami csak tovább erősödött azt követően, hogy a frissen függetlenné vált Amerikai Egyesült Államok és Franciaország szövetségi szerződést kötött 1778 februárjában. Önkéntesként, illetve az Észak-Amerikába vezényelt francia expedíciós haderő tagjaként, több ezer franciának adatott meg a lehetőség, hogy szemtanúként élje át mindkét forradalmat, hiszen az amerikai háború nem egy „veteránja” vett részt aztán tevőlegesen is a francia forradalom eseményeinek alakításában. Ennek során amerikai élményeik és tapasztalataik egyfajta tájékozódási pontként jelentek meg számukra, amihez – egyetértően vagy elutasító módon – anyaországbeli elképzeléseiket, eszményeiket és cselekedeteiket viszonyították. A két állam közötti szövetségi kapcsolat viszont azzal a következménnyel is járt, hogy kereskedelmi vagy diplomáciai küldöttségek tagjaként, az amerikai forradalom sok vezetője tartózkodott hosszabb-rövidebb ideig a forradalom előtti, vagy a forradalom alatti Franciaországban. Jellemző, hogy a Második Kontinentális Kongresszus által a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazására megválasztott öttagú bizottság négy tagja tartózkodott hosszabb ideig Frankhonban. Benjamin Franklin (1706–1790) az Egyesült Államok egyik megbízottjaként, majd első hivatalos követeként kilenc esztendő telt Párizsban (1776–1785). A francia fővárosban állomásozó amerikai diplomáciai testülethez 1778-ban csatlakozott John Adams (1735–1826), aki a függetlenségi háborút lezáró párizsi béketárgyalásokon is kulcsszerepet játszott. Adams londoni nagykövetségként (1785–1788) is figyelemmel kísérte a franciaországi eseményeket, majd az Egyesült Államok első alelnökéeként és második elnökeként (1797–1801) sok fejtörést okoztak neki a francia forradalom által kiváltott nemzetközi bonyodalmak. Franklin utódja a párizsi követi székben az a Thomas Jefferson (1743–1826) volt, aki a francia forradalom első hónapjait személyesen élte át a francia fővárosban, s aki külügyminiszterként, alelnökként majd elnökként (1801–1809) volt kénytelen szembenézni az európai forradalom következményeivel. Szintén tagja volt a Függetlenségi nyilatkozat megfogalmazására kijelölt bizottságnak Robert R. Livingston (1746–1813), aki franciaországi nagykövetségként (1801–1803) döntő szerepet játszott Louisiana Franciaországtól történő megvásárlásában, ami megkészszerzte az Egyesült Államok akkori területét. Ez utóbbi tárgyalásokon az Egyesült Államok másik képviselője James Monroe (1758–1831), a majdani ötödik elnök (1817–1825) volt, aki ezt megelőzően, a francia forradalom egyik legvirágosabb időszakában (1794–1796) képviselte hazáját a Francia Köztársaságban. Monroe előtt Gouverneur Morris (1752–1816) volt az Egyesült Államok franciaországi követe (1792–1794), aki döntő érdemeket szerzett az 1787-ben kidolgozott szövetségi alkotmány megszövegezésében. Morris már 1789-ben Franciaországba érkezett, s csak 1798-ban tért vissza Amerikába. Az amerikai függetlenségi háborút lezáró párizsi béketárgyalásokon az Egyesült Államok egyik képviselőjeként volt jelen John Jay (1745–1829) a Legfelsőbb Bíróság első elnöke (1789–1795), aki a Kongresszus külügyi titkáráként (1784–1789) is rengeteg információhoz jutott az Egyesült Államok akkori elsőszámú szövetségeséről. A sort még lehetne folytatni, ám azt hiszem, hogy ez az illusztris névsor is elegendő annak igazolására, hogy a korabeli amerikai politikai elit tagjai kiváló, s az esetek jó részében első kézből származó információkkal rendelkeztek a francia forradalom történéseire vonatkozóan. Ráadásul, az említett személyek zöme nem „egyszerűen” politikus volt, hanem politikai gondolkodóként és íróként is az élvonalba tartozott. Mindenképpen áll ez Benjamin Franklinre, Thomas Jeffersonra, John Adamsra, John Jayre és Gouverneur Morrisra. Ez pedig azt jelenti, hogy a Franciaországgal és a francia forradalommal kapcsolatos élményeiket nem pusztán rögzítették, hanem a rendelkezésükre álló politikai eszmék kontextusában elemezték és értelmezték is azokat. Mindezt ráadásul gyakorlalt, jó tollú íróként tették. Számukra tehát kézenfekvőnek látszott, hogy életük két meghatározó élményét – az amerikai és a francia forradalmat – egymással összefüggésben szemléljék, s elgondolkozzanak azon, hogy milyen kapcsolat áll fenn a korabeli világot olyannyira felforgató két eseménysor között. A két nagy, XVIII. századi forradalmat meg- és átélő francia és amerikai kortársak ráadásul az esetek jó részében személyesen is ismerték egymást. Élményeiket megosztották, s tetteik és elgondolásaik kölcsönhatásban voltak egymással.

Mindennek tudatában nem csodálnivaló, hogy a téma már régóta felkeltette a történettudomány érdeklődését.¹ Ebbe a sorba illeszkedik *Philipp Ziesche*, a Robert H. Smith International Center for Jefferson Studies (Robert H. Smith Nemzetközi Jefferson Kutatóközpont) munkatársának tanulmánya, amely a *Journal of the Early Republic* 2006. őszi számában látott napvilágot. Az évenként négyszer megjelenő folyóiratot a Society for Historians of the Early American Republic (A Korai Amerikai Köztársaságot Kutató Történészek Egyesülete) adja ki, amely 1977-ben alakult, a polgárháború kirobbanása (1861) és a Függetlenségi nyilatkozat elfogadása (1776) közötti amerikai történelmet tanulmányozó szakemberek szakmai szervezeteként. A társaság több mint nyolcszáz tagjának zöme az Egyesült Államokban él, de vannak német, orosz, japán, francia, kanadai, brit, ausztrál és magyar tagjai is. A *Journal of the Early Republic* mára egyértelműen a fenti korszakkal foglalkozó historikusok első számú szakmai fórumává nőtte ki magát.

Tanulmányában Ziesche arra a kérdésre kereste a választ, hogy a forradalmi Franciaországban átélt élmények kontextusában Gouverneur Morris és Thomas Jefferson hogyan értelmezték az amerikai forradalom vívmányainak és eredményeinek univerzalitását, vagyis azt, hogy mennyire lehet azokat általános érvényűeknek és más országokban is alkalmazhatóknak tekinteni. Úgy találta, hogy a korabeli Egyesült Államokban „nem alakult ki ugyan konszenzus az amerikai forradalom jelentésére vonatkozóan, a Párizsban tartózkodó amerikaiak mégis széleskörűen egyetértettek abban, hogy annak tanulságai általánosan alkalmazhatók és érvényesek. Az amerikai eszmények és vívmányok univerzalitásának dicsőítésével egy időben azonban abban is hittek, hogy ezek a vívmányok az amerikai nép sajátos tulajdonságait tükrözik, s hogy ezen eszmék más országokban történő sikeres alkalmazása ugyanezen tulajdonságok meglétét kíváná meg a többi nemzetek körében”. (420. o.) Ez a kettősség annak ellenére is jellemezte Morris és Jefferson felfogását, hogy az amerikai forradalom jelentésére és jelentőségére vonatkozó nézeteik nagymértékben eltérőek voltak. Morris fontos szerepet játszott az 1787-es alkotmányozó konvención, ahol egy olyan, erős központi kormányzat mellett érvelt, amely képes féken tartani és korlátozni a szegények és a gazdagok között egy piacgazdaságban óhatatlanul kialakuló ellentéteket. Úgy vélte, hogy egy szélesebb választójog alapján megválasztott „népi” alsóház, valamint arisztokratikusabb felsőház olyan módon ellensúlyozhatja egymást, hogy egyfelől biztosítani lehet a birtokos rétegek meghatározó beleszólását a politikába, ám ezzel egy időben nem csupán az alsóbb rétegek részéről jelentkező „mértéktelenségnek”, hanem annak is elejét lehet venni, hogy a gazdagok, gazdasági érdekeik szolgálatába állítsák a kormányzatot. S bár a „törvényhozási zsarnokság” veszélyének kivédése érdekében az alkotmányban elfogadottnál még erősebb és függetlenebb végrehajtó hatalmat kívánt, s annak ellenére, hogy az új

alkotmány nem tett alapvető lépéseket a rabszolgaság felszámolása érdekében, Morris mégis az új alaptörvény elfogadása mellett szavazott, mivel azt „az elérhető legjobb” megoldásnak tekintette. (428. o.)

Jefferson viszont – aki Párizsban tartózkodott az alkotmányozó konvenció idején – úgy vélte, hogy a Morris által üdvösnek tekintett erős szövetségi kormányzat nem csupán a tagállamok jogainak érvényesülését fenyegeti, hanem a veszéllyel is jár, hogy megrendíti azt a pozitív Amerika képet, amely a franciaországi reformerek körében kialakult. Azt is hiányolta, hogy az alkotmány szövegében nem szerepelt az alapvető egyéni szabadságjogok egyértelmű felsorolása, s azt gondolta, hogy ez megint csak visszatetszést fog kelteni „Európa felvilágosult részében”. Ziesche találoán állapította meg, hogy Jefferson szerint az alkotmány „az államhatalom centralizációja tekintetében túlságosan is európai volt, míg ezzel egy időben, más vonatkozásokban elmaradt az óvilági felvilágosult elit várakozásaitól”. (429. o.)

Jefferson és Morris tehát az amerikai forradalom két eltérő szakaszának eszményeit képviselte, s ezek szellemében ítélték meg azt, hogy mi is a nagy esemény valódi jelentése és jelentősége az amerikai és az európai számára. Jefferson 1776 embere volt, aki a forradalom lényegét az önkényes hatalommal szembeni népi ellenállásban látta. Morris viszont az új szövetségi alkotmány egyik „társzerzőjeként” a forradalom végső tanulságának az államhatalom békés újraelosztását és központosítását tekintette, egy nemzeti elit vezetése alatt. Felfogásuk fenti eltérései ellenére, a francia forradalom kirobbanásakor mindketten úgy vélték, hogy az amerikai forradalom általuk megállapított értelme univerzálisan követhető példaként áll a francia reformerek előtt. Ezzel egy időben azonban mindketten úgy találták, hogy a franciák, bizonyos jellemző hiányosságai (frivolság, elvi következetlenség, könnyelműség, erkölcsi lazaság stb.) miatt, mégsem alkalmasak arra, hogy maradéktalanul kövessék az általuk üdvösnek értelmzett amerikai példát. S ezért mindketten arra a következtetésre jutottak, hogy Franciaország jobban járna, ha „első körben”, az európai viszonyokhoz közelebb álló brit politikai rendszer példáját követné. E vélemény különösen Jefferson szájából hangzott érdekesen, aki egyébként erőteljesen kritizálta az általa túlságosan is arisztokratikusnak tartott brit politikai szisztémát, amely amúgy is korrupt és zsarnoki gazdasági-politikai érdekcsoportok hálójába került. Morris úgy vélte, hogy a franciáknak – éppen karakterbeli hiányosságai miatt – az amerikaiaknál is nagyobb mértékben van szükségük erős, központosított kormányzat irányítására. Nem nagyon hitt tehát a gallok nemzeti karakterének rövid távú „megjavíthatóságában”. Jefferson viszont sokkal optimistábbnak mutatkozott ebben a tekintetben. Az is nagyon érdekes, hogy a francia nemzeti jellem hiányosságaira vonatkozó megállapításai nem elsősorban abból fakadtak, hogy az amerikaiakat vagy az amerikai kormányzati rendszert morális értelemben jobbaknak vagy erkölcsösebbeknek tartották, hanem éppen a korabeli felvilágosult francia politikai gondolkodás egyik „atyamestere”, Montesquieu, nemzeti jellemre vonatkozó felfogásából következtek.

Minthogy eléggé különbözően értelmezték az amerikai forradalmat, azon sem csodálkozhatunk, hogy időben előre haladva Morris és Jefferson egyre eltérőbb módon látta azt is, hogy – az amerikai tanulságok szem előtt tartásával – milyen utat kellene Franciaországnak követnie. A rendi gyűlés ülésezési és szavazási módjáról kibontakozott vita idején például Morris továbbra is úgy vélte, hogy a nemességnek és az egyháziaknak szükségszerű ellensúlyt kell képeznie a harmadik rend kiszámíthatatlan törekvéseivel szemben. Jefferson viszont úgy találta, hogy a két előbbi rend a nép és a király közötti közvetlen tárgyalások akadályozójává vált. Ugyanakkor azt is gondolta, hogy a képviselők egyszerre túl sokat akarnak majd, s ez a király ellencsapásához fog vezetni.

A két amerikai értesülései nagyrészt azoktól a francia barátaitól származtak, akik a korabeli értelmiségi-politikai elit tagjai, és sok esetben ugyanazon személyek voltak (La Fayette, Condorcet, La Rochefoucauld). Rajtuk kívül, Jefferson informálásában fontos szerepet játszott még Charles és Alexandre de Lameth, illetve du Pont de Nemours, Morris pedig sokat beszélgetett a Valois klub olyan látogatóival, mint Sieyès, vagy az orleans-i herceg. A Jeffersonnal barátkozó franciák közül sokan az amerikai modell követőjének tekintették magukat, ami az ő értelmezésükben azt jelentette, hogy erős, egykamarás törvényhozást szerettek volna, ami az Egyesült Államokban kizárólag Pennsylvániában létezett. Ezért *américanistes*-nek (amerikanisták) nevezték őket, annak ellenére, hogy nem republikánusok, hanem az alkotmányos monarchia hívei voltak, s az amerikai forradalom legfontosabb tanulságának azt tekintették, hogy lehetséges „a múlt halott kezétől való” radikális elszakadás, továbbá, hogy szükség van az alapvető jogok kinyilatkoztatására.

A feudális jellegű kiváltságok 1789. augusztus 4-i eltörlése és az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának kibocsátása körül formálódott ki a monarchiens (monarchisták) csoportja. Ők sem akartak visszatérni a régi rend világához, de nagyon aggódtak amiatt, hogy túl messzire és túl gyorsan szaladtak előre az események. A vidéki Franciaországot 1789 nyarán elborító megmozdulások árnyékában, az erős központi hatalom fenntartása mellett tették le a voksukat. Sokan voltak közöttük olyanok, akik a brit politikai rendszer erős és független végrehajtó hatalmában és a kétkamarás törvényhozásban látták a garanciát arra, hogy lehetséges a polgári jogok és a politikai stabilitás egyidejű biztosítása. S bár Morris gyakran panaszkodott e csoport túláradó „anglomániájára” az erősebb központi kormányzat és a kétkamarás rendszer melletti elkötelezettségük miatt, mégis leginkább ezzel a csoporttal szimpatizált. Hasonló kettősség jellemezte azonban a monarchisták amerikai példához való viszonyulását is. Amint egyik képviselőjük Lally-Tollendal megfogalmazta, egy „gyermekcipőben járó nép” kormányzata nem jelenthet releváns példát „egy olyan ősi és hatalmas nép számára, amely az egyik elsőszámú a világon, amelyik tizenegy évszázada rendelkezik kormányzattal, s amelyik nyolc évszázada ugyanazon dinasztiá uralma alatt él”. (435. o.) Más képviselők viszont a végrehajtó hatalom törvényhozással szembeni vétőjogát, a kétkamarás berendezkedést vagy a vagyoni cenzus alkalmazását pozitív példaként említették Franciaország számára.

A Morris és a monarchisták közötti kölcsönös szimpátia oda vezetett, hogy 1789 júliusának végén az utóbbi csoport két ismeretlen nemzetgyűlési képviselője is tanácsot kért tőle Franciaország eljövendő kormányzatára vonatkozóan. Az eredmény Morris: Észrevételek a Franciaország politikai állapotának megfelelő kormányzatról című írása lett. Ebben a Philadelphiában megalkotott amerikai berendezkedéshez nagyon hasonló, erős központi hatalommal és egymást ellensúlyozó, arisztokratikus és népi kamarákból álló törvényhozással rendelkező berendezkedést javasolt. Montesquieu-re hivatkozva úgy vélte, hogy a jelenlegi francia rendszer igazságtalan és messze nem tökéletes, s hogy a népnek rendelkeznie kell a joggal, hogy megválassza a kormányzati formát, amely alatt élni akar. Ugyanakkor azonban azt is hozzátette, hogy „örültség lenne” az utóbbi jog „szélsőséges alkalmazása”, mivel „a kormányzati formát illető gyakori változások jelentik a legnyomorúságosabb szerencsétlenséget”. E nézetében a párizsi utcákon tapasztalható erőszak látványa is megerősítette. Végül soron tehát Morris amellet szállt síkra, hogy ugyanazon alkotmányos elvek az Atlanti-óceán mindkét oldalán alkalmazhatók, s ebben az értelemben az amerikai forradalom univerzalizmusa mellett érvelt.

Más elvi alapokról kiindulva és más meggyőződéstől vezérelve, de a francia forradalomnak ebben a szakaszában Jefferson is erre a következtetésre jutott. Ő ugyanis úgy tekintett a spontán jellegű népfelkelésekre, mint amelyekre időről-időre szükség van a kormányzati hatalom ellenőrzése szempontjából. Ilyen megmozdulásokként fogta fel az 1789 nyarán kibontakozott franciaországi vidéki népmozgalmakat is, amelyek ráadásul eredményesek is voltak abban a tekintetben, hogy rábírták az alkotmányozó nemzetgyűlést a feudális előjogok eltörlésére. Minthogy az amerikai forradalmat is a zsarnokság elleni hasonló népfelkelésnek tekintette, Jefferson úgy érezte, hogy a francia forradalom az amerikai eseménysor folytatásának tekinthető abban az értelemben, hogy újból megerősíti a nép azon jogát, hogy megszabaduljon azokról az uralkodóitól, akik megsértették természetes jogait.

Morris mérsékelt álláspontja persze nem töltött el lelkesedéssel minden franciát. La Fayette például személyesen próbálta meggyőzni őt arról, hogy egy amerikaiak nem ilyen példát kellene mutatnia, s Morris befolyásának ellensúlyozása érdekében Jefferson támogatását igyekezett megszerezni a kidolgozás alatt lévő új alkotmány alapján összehívandó nemzetgyűlés jellegéről, illetve a király vétőjogáról folytatott viták során. Az amerikai követ ugyan elutasította, hogy közvetlenül részt vegyen az alkotmányozó nemzetgyűlés alkotmányügyi bizottságának ülésén, ám

ugyanakkor, titokban együttműködött La Fayette-tel azon nyilatkozattervezet kidolgozásában, amely az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának alapját képezte. La Fayette arra is megkérte Jeffersonot, hogy vállaljon közvetítő szerepet az alkotmányügyi bizottságban kialakult patthelyzet feloldására. Az abszolút királyi vétő mellett állást foglaló monarchista többség ugyanis sehogyan sem tudott dűlőre jutni a mindenfajta vétőt ellenző olyan radikálisabb tagokkal, mint Sieyès és La Chapelier. Erre a megbeszélésre Jefferson párizsi szállásán került sor 1789. augusztus 26-án. Elmondása szerint legalábbis, Jefferson mindvégig megmaradt „csendes tanúnak” és nem avatkozott be érdemben a vacsorával egybekötött hat órás tanácskozás menetébe. A politikai szimbólumokra fogékony La Fayette-nek azonban nem is feltétlenül erre volt szüksége. Az amerikai forradalom egyik közismert „hősének” felvonultatásával francia kollégáit azon pillanat nagyszerűségére – s az ebből adódó felelősségükre – kívánhatta figyelmeztetni, amikor az egész világ arra a Franciaországra emeli tekintetét, amely az amerikai tapasztalatokat hasznosítva, új fejezetet nyithat az emberiség történetében.²

Philipp Ziesche úgy vélte, hogy – nagyon eltérő véleményük ellenére – mindkét amerikai felfogását nagyfokú bizonytalanság jellemezte azt illetően, hogy a francia politikai rendszer újjászervezését a politikai filozófia általános elveire, vagy pedig a királyság sajátos hagyományaira és körülményeire alapozva kellene végrehajtani. Ez a bizonytalanság véleménye szerint kétféle forrásból származott. Egyrészt abból, ahogyan Montesquieu Törvények szelleme című munkáját értelmezte a két amerikai, másrészt pedig abból, hogy az amerikai forradalom sem szolgált egyértelmű példával e dilemma megoldására. Montesquieu a legfőbb politikai „rossznak” tekintette a despotikus hatalomgyakorlást, ám ezzel szembe nem egyetlen, hanem számos politikai „jót” állított, nevezetesen a mérsékelt monarchiát, a republikánus kormányzatot és az angol típusú vegyes rendszert. Ebből következően a törvényalkotó legfőbb feladatát annak a kormányzati formának a megtalálásában látta, amelyik – az univerzális „jó” megvalósítása, vagyis a despotikus kormányzat leküzdése szempontjából – a jobbiban megfelel az adott ország „rendelkezésre álló” sajátos körülményeinek. Mint ismeretes, Montesquieu az írásban nem a rögzített angol „alkotmányt” tekintette a tartósan fennmaradni képes kormányzati rendszer mintapéldájának, amelyben – a szabadság fenntartása érdekében – világos határt szabtak az egyes alkotórészek hatalma korlátlan érvényesülésének. De ha ez a rendszer olyan egyedül és kizárólag az angol nép sajátos körülményeinek megfelelően alakult ki, akkor mennyiben jelenthet követendő példát a más körülmények között élő többi nemzet számára? Átveheti-e bármelyik nép egy eltérő körülmények között élő másik nép alkotmányát?

Ziesche szerint ez a dilemma az amerikai és a francia forradalom vezetői számára egyaránt nagy gondot jelentett: „Az amerikai forradalmárok számára, akik a természetjogot és az angolok hagyományos jogait is felhasználták a függetlenség igazolására, de a francia Nemzetgyűlés esetében is – amelynek arról kellett döntenie, hogy vajon a meglévő alkotmány megreformálása vagy pedig egy radikálisan új alaptörvény létrehozása a feladata – felmerült ez a koncepcionális bizonytalanság”. (442. o.) Párizsi tartózkodása idején Jefferson egyre inkább eltávolodott Montesquieu fenti értelmezésétől és kezdett arra a következtetésre jutni, hogy az egyes népek sajátos körülményeit – valamint az egyes társadalmi csoportok eltérő érdekeit – hangoztató megközelítés nem szolgál más célt, mint az arisztokraták és a klerikusok kiváltságainak „megideologizálását”. Morris az angol példa követésére buzdította francia barátait, vagyis úgy gondolta, hogy a francia törvényalkotóknak jogukban áll szakítani az abszolutizmus hagyományával, de nem válaszolta meg igazán azt a kérdést, hogy mekkora változtatásokat szabad végrehajtani annak érdekében, hogy a létrehozandó új kormányzati rendszer a sajátos francia körülményeknek is megfeleljen?

Ziesche találó kifejezésével élve „Az amerikai forradalom bizonytalan öröksége azt jelentette, hogy Thomas Jefferson és Gouverneur Morris sem általános alkotmányos recepteket nyújtó séfekként, sem pedig egy szokások elemeiből álló jogi kabát szabászaiként nem érezték volna magukat kényelmesen”. (443. o.) Morris sajátos hagyományait figyelembevételére intette a franciákat, ám ezzel egy időben, lényegében ugyanazon politikai berendezkedés megvalósítását javasolta a rendkívül eltérő hagyományokkal rendelkező Egyesült Államokban és Franciaországban. Felfogását tehát ugyanúgy kozmopolitizmus és univerzalizmus jellemezte, mint azét a Jeffersonét, aki a társadalom újjászervezését illetően hitt a radikális újrakezdés lehetőségében. Azzal azonban a virginiai politikus is tisztában volt, hogy sem az egyének, sem pedig a társadalmak nem szabadulhatnak meg teljes mértékben a „múlt halott kezének” befolyásától.

Az idő előrehaladtával a francia politikusok egyre türelmetlenebbekké váltak a két amerikai politikussal szemben, akik – mivel a fenti dilemmákat nem tudták megoldani – egyre inkább olyan tanácsokkal szolgáltak nekik, amelyek nem feleltek meg az elvárásaiknak. Ebből következően egyre jobban megrendült az amerikai példa követhetőségébe vetett hitük. A monarchisták az amerikai modellt irrelevánsnak tekintették a maguk ősi királysága számára, vagy pedig az angol rendszer tökéletlen utánezését látták benne. A radikálisabb francia politikusok pedig a mérsékelt amerikai berendezkedést nem tekintették olyannak, amelynek segítségével leküzdhető lennének a francia társadalom reformja előtt tornyosuló akadályok. A francia forradalom radikalizálódásával Morris egyre inkább igazolva látta a forradalom elején megfogalmazott aggodalmait. Jefferson 1789 szeptemberének végén abban a hitben hagyta el Franciaországot, hogy a forradalom jó irányba halad. Számára a francia forradalom mértékadó eseménye a szállásán folytatott augusztus 26-i megbeszélés volt, amely megerősítette a francia politikai elit képességeibe vetett hitében. A francia forradalomról alkotott kedvező véleménye „a terror és a francia terjeszkedő hadviselés egyik lehangosabb apologétájává tette, s így, ironikus módon egy olyan rezsimit támogatott, amelyet éppen olyan centralizációs törekvések jellemeztek, mint amelyet olyannyira gyűlölt amerikai belpolitikai ellenfelei, a föderalisták vonatkozásában”. (446. o.) A haiti forradalom és Napóleon diktatúrájának hatására Jefferson visszatért a nemzeti karakterről szóló montesquieu-i felfogáshoz, és a két említett eseményt annak bizonyítékaként értelmezte, hogy a francia nép nem alkalmas arra, hogy valódi republikánus berendezkedés alatt éljen.

Morris és Jefferson tehát nem tudtak megfelelni a francia politikusok által velük szemben támasztott igényeknek. Ennek fő okát Ziesche abban látta, hogy „újító jellegű amerikai eszmények helyett, túlságosan is hagyományos francia eszményekkel rendelkeztek. Morris és Jefferson felfogását továbbra is azon francia politikatudomány iránti áhítat hatotta át, amelyet egyre inkább mellőztek a francia képviselők, és amely egyre irrelevánsabbá vált a párizsi utcákon”. (447. o.) Némi aktuális áthallástól sem mentesen, Ziesche annak megállapításával zárta tanulmányát, hogy „Az amerikaiak – már jóval azt megelőzően, hogy az Egyesült Államok valódi hatalommal rendelkezett volna a világpolitikában – azt feltételezték, hogy politikai rendszerük egyedülálló relevanciával rendelkezik a világ más népei számára, azt azonban már akkor sem tudták pontosan, hogy azt miként alkalmazzák más népek vonatkozásában”. (447. o.)

Phillip Ziesche: Exporting American Revolutions: Gouverneur Morris, Thomas Jefferson, and the National Struggle for Universal Rights in Revolutionary France (Az amerikai forradalmak exportja: Gouverneur Morris, Thomas Jefferson és az univerzális jogokért folytatott nemzeti küzdelem a forradalmi Franciaországban). *Journal of the Early Republic*, Volume 26, Number 3, Fall 2006, 419–447. o.

Lévai Csaba

1. Az újabb irodalomból lásd például: Marie-Jeanne Rossignol: The American Revolution in France: Under the Shadow of the French Revolution. In: *Europe's American Revolution*. Ed. Simon P. Newman (Palgrave-Macmillan, Basingstoke, 2006.) 51–71. o. A kérdésnek mély magyarul is viszonylag számottevő irodalma hozzáférhető: Urbán Aladár: A francia forradalom és az Egyesült Államok. In: *Tanulmányok a francia forradalomról*. (Kossuth, Bp. 1988.) 68–91. o.; Robert R. Palmer: Az „atlanti forradalom” – Húsz év távlatából. In: „Mitosz és valóság”. *Tanulmányok a francia forradalomról*. (KLTE, Debrecen, 1991.); Hannah Arendt: A forradalom (Európa, 1991.); Hahner Péter: Thomas Jefferson és a francia forradalom (Osiris, Bp. 1998.); Lévai Csaba: Hahner Péter: Thomas Jefferson és a francia forradalom. *BUKSZ*, 1999. ősz, 323–327. o.
2. Jefferson szerepéről az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megszületésében, illetve a szállásán tartott 1789. augusztus 26-i megbeszélés részleteiről lásd: Hahner Péter: Thomas Jefferson és a francia forradalom. 78–112. o.